

חידושי הר"ל רבי יהושע רבי עקיבא. תיבת רבי עקיבא לישא בירושלמי דמגילה פ"ק, וכן הנכון. כי עס הארץ היה בלדומו, כדאיתא בחדר"ל (פרק ו) ולקמן (פרשה ק סי' יא): גם במעלליו יתגבר נער. וסיפא דקרא אס דך ואס ישר פעלו. וכמו שכתוב כי יר לז האדם רע מנעוריו, ואס רואים חינוך בנעורו שדך וישר פעלו, אז ניכר שיהיה בגלותו אדם גדול בסורה ובמעשים טובים: באנבי דרבי מאיר בר. נראה שהא מיושר (מתקטט כהונה). או אפשר מדרש אחד היה ידוע להם שהיה נקרא בשם אנכי דרבי מאיר, שסם איתא הך דרשא. וכמו שהביאו לעיל (סימן ט) בשם הפסיקתא: (יב) [טז] לזה נאה לקרא אלוה. דקאיל ליה דהא ליה למימר אלוהים בראשית. לכן אמר רבי יודן שזהו בא להורות עליו נאה לקרא אלוה בר. ברם יחידו של עולם בהחלה פעל בחייון העולם, ואח"כ נתקלם מן הדין בקבלת אלוהו. לכן אמר בראשית ברא ואלוהים אמר אלוהים, להורות שקבלת אלוהו ועול מלכותו על כל באי עולם הוא מן הראוי מלד פעולת הבריאה שקדם לפני קיומו. לא כבשר ודם שמתקלם קודם הפעולה (וכו הקודם): דימוסיות. מרחללות של מים חמים היואלין מן הקרקע: פריבטאות. בפי כסאות (ומעריך). והמקטט כהונה פירש מרחללות ומטנוגות בני אדם: בתחילה מזכיר שמו ולבסוף קטיומא שלו. הי שם תיבות מיושרים, ולא גרסין ליה, דהיינו דברי בן עזאי ממש. דקטיומא פירושו שבתו. ואי רבי יודן נמי קאמר מה הוסיף לה בן עזאי. ועוד דאין ענין זה אלל דברי רבי יודן שמתלה דברי וסופם אינם אלא בקיולו ועשולה, לא בענין הכרת השם קודם הקיולו ויפה תואר:

רבי אלעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא. תיבת ורבי בירושלמי דמגילה פ"ק, וכן הנכון. כי עס הארץ היה בלדומו, כדאיתא בחדר"ל (פרק ו) ולקמן (פרשה ק סי' יא): גם במעלליו יתגבר נער. וסיפא דקרא אס דך ואס ישר פעלו. וכמו שכתוב כי יר לז האדם רע מנעוריו, ואס רואים חינוך בנעורו שדך וישר פעלו, אז ניכר שיהיה בגלותו אדם גדול בסורה ובמעשים טובים: באנבי דרבי מאיר בר. נראה שהא מיושר (מתקטט כהונה). או אפשר מדרש אחד היה ידוע להם שהיה נקרא בשם אנכי דרבי מאיר, שסם איתא הך דרשא. וכמו שהביאו לעיל (סימן ט) בשם הפסיקתא: (יב) [טז] לזה נאה לקרא אלוה. דקאיל ליה דהא ליה למימר אלוהים בראשית. לכן אמר רבי יודן שזהו בא להורות עליו נאה לקרא אלוה בר. ברם יחידו של עולם בהחלה פעל בחייון העולם, ואח"כ נתקלם מן הדין בקבלת אלוהו. לכן אמר בראשית ברא ואלוהים אמר אלוהים, להורות שקבלת אלוהו ועול מלכותו על כל באי עולם הוא מן הראוי מלד פעולת הבריאה שקדם לפני קיומו. לא כבשר ודם שמתקלם קודם הפעולה (וכו הקודם): דימוסיות. מרחללות של מים חמים היואלין מן הקרקע: פריבטאות. בפי כסאות (ומעריך). והמקטט כהונה פירש מרחללות ומטנוגות בני אדם: בתחילה מזכיר שמו ולבסוף קטיומא שלו. הי שם תיבות מיושרים, ולא גרסין ליה, דהיינו דברי בן עזאי ממש. דקטיומא פירושו שבתו. ואי רבי יודן נמי קאמר מה הוסיף לה בן עזאי. ועוד דאין ענין זה אלל דברי רבי יודן שמתלה דברי וסופם אינם אלא בקיולו ועשולה, לא בענין הכרת השם קודם הקיולו ויפה תואר:

יוש אומרים רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא היו, וקראו עליהן (משלי כ. יא) "גם במעלליו יתגבר נער וגו' "
(באנבי דרבי מאיר וכו'):

יב רבי יודן בשם עקילוס אמר: לזה נאה לקרא אלוה. בגוהג שבפעולם מלך בשר ודם מתקלס במדינה, ועדיין לא בנה לה דמוסיות, ועדיין לא בנה לה פריבטאות, הבהתחלה מזכיר שמו ולבסוף קטיומא שלו,

רש"י [יב] דימוסיות. מערות של בנין: פרוכסיות. סיירא"ס בלש"ן. כגון זיון היואלין מן הכותל וכוונן עליהם בנין ומטיילין שם על פתח ביתם:

במעלליו יתגבר נער. וסיפא דקרא אס דך ואס ישר פעלו. וכמו שכתוב כי יר לז האדם רע מנעוריו, ואס רואים חינוך בנעורו שדך וישר פעלו, אז ניכר שיהיה בגלותו אדם גדול בסורה ובמעשים טובים: באנבי דרבי מאיר. ואלוהים אמר אלוהים, להורות שקבלת אלוהו ועול מלכותו על כל באי עולם הוא מן הראוי מלד פעולת הבריאה שקדם לפני קיומו. לא כבשר ודם שמתקלם קודם הפעולה (וכו הקודם): דימוסיות. מרחללות של מים חמים היואלין מן הקרקע: פריבטאות. בפי כסאות (ומעריך). והמקטט כהונה פירש מרחללות ומטנוגות בני אדם: בתחילה מזכיר שמו ולבסוף קטיומא שלו. הי שם תיבות מיושרים, ולא גרסין ליה, דהיינו דברי בן עזאי ממש. דקטיומא פירושו שבתו. ואי רבי יודן נמי קאמר מה הוסיף לה בן עזאי. ועוד דאין ענין זה אלל דברי רבי יודן שמתלה דברי וסופם אינם אלא בקיולו ועשולה, לא בענין הכרת השם קודם הקיולו ויפה תואר:

פירוש מהרז"ו הקצר

(יב) בגוהג שבעולם. עיין במדבר רבה פרשה י"ב סימן ה' בדומה לזה. ועיין במכילתא יתרו רש פסוק אנכי קטיומא שלו.

מחנות כהונה

הקדמות היה כבוד תיבה או אום משונה ממה שכתוב בס"ת שלנו, שמתוכו היה נלמד בהדיא דרש של ר' יודן דבסמוך: (רבי יודן בוי.) שאמר שספר בריאת העולם וענין נפלאות דור המצול דודר הפלגה וכו'. עד משפט מלרים וירידת המן וצאר נתקלס לבסוף, ואמר אנכי ה' אלהין ומלך וכו' (וסוף סימן יא) מגומגם קלמ: [יב] דימוסיות פריבטאות. בערוך ופרך דמוס הג' וערך פרבטאות) משמע מיני מרחללות ומטנוגות בני אדם: קטיומא. שבתו (ערוך ערך קטיומא).

נחמד למראה

[יב] דימוסיות. פירש"י מערות של בנין: פרוכסיות. מושבות נאות בחצר המלך. ורש"י גרס פרוכסיות, כגון זיון היואלין מן הכותל וכוונן עליהם בנין ומטיילין שם על פתח ביתם: ועדיין לא בנה. כלומר, מי יודע שיכול לקיים הבטחתו, ואף על פי כן מתפאר בו, כדאיתא בויקרא רבה (פר' טו, א):

אשר הגחלים

ולכן קראו עליו גם במעלליו יתגבר נער. ויזכור הנער אם יהיה באחרית איש דן מאור בטבע, או ישר לבר פעלו. וזהו אם דן וישר פעלו, והמה היו זכים מאור, עד שבחחילת ילדותם נצצה במ רוח חכמה גדולה כואת: באנבי דרבי מאיר. עיין במחנות כהונה. ואולי יתכן ששעה חיבורו על עשרת הדברות. ונקרא אנכי דרבי מאיר על שם

באור מהר"ם

באנבי דרבי מאיר. עיין מתקטט כהונה נראה וכו' עד מגומגם קצת. הכל ידוע אחד הוא. ומה שכתוב בלמשל אחר תיבות של רבי יודן דבסמוך, רבי יודן. לרין למחוק: [יב] דימוסיות. ז' הערוך ערך דמוס ג' פירש מים חמים היואלין מן הקרקע, כגון חמי טבירי. וז' המעריך ערך דמוס, דמוסיות ומרחללות כאלו, ואינם שייכים כלל לדברי רבי יודן, כמבואר לכל מבין. וכן דברי בן עזאי דבסמוך. אך דוחות היתה החמאה יתיר רבי יודן דרבי יודן, כגון זיון היואלין מן הכותל וכוונן עליהם בנין ומטיילין שם על פתח ביתם: ועדיין לא בנה. כלומר, מי יודע שיכול לקיים הבטחתו, ואף על פי כן מתפאר בו, כדאיתא בויקרא רבה (פר' טו, א):

מסורת המדרש בה. יקום שמואל ב' כ"ב כמו קפ"ב:

אם למקרא
בם ב' משל"ל: ותגבר נער אם דן ואם ישר משל"ל:
(משל"ל כ"ב)

חידושי הרש"ש [יא] ויש אומרים רבי אליעזר ורבי יהושע רבי עקיבא וכו'. הנה גם רבי אליעזר לא למד קריאת שמש והפילה זכרם החזון עד כ"ח שנה, עד שלמדו רבי יוחנן בן זכאי, כדאיתא בפרקיין (מנב, א), עיין שם. ודברי הסוס' בשבת ק"ד א' ד"ס אמר ליה, לרין לעיין: גם במעלליו בוי. תיבת בו מלאך עולל וזקנ, ועיין רש פרשה דלקמן:

אמרי ישר
[יב] לזה נאה לקרות אלוה. הרגיש, דהיה לו להסתחל אלוהים ברא בראשית. לזה אמר שהק"ם מוסיף חמלה, ואח"כ נקרא אלוהים, או לכבדא חמס שהק"ם נעלם, ואיט יכר רק מלד ממש.

שינוי נוסחאות
(יא) באנבי דרבי מאיר וכו'. במ"ב כי שנראה שתיבות אלו הן טעות סופר (גם בת"א ליתא, וכתב שם בהערות דליחה בשום כ"י), ולכן הכניסו לסוגריים בר' וארשא: (יב) בתחלה מזכיר שמו ולבסוף קטיומא שלו. יפ"ת מוחק תבות אלו:

חידושי הרד"ל בתחלה פעל ולבסוף נתקלס. כל לישב הא דמבי בראשית ברא ואל"כ אלהים, שהוא ענין קולס שקראו שמו ק, על שם המעלה והיכולת כיוצא, וכדן עוזי ואלה; מוכיר שמו ואחר כך שבחו. בילקוט שמואל הירכא כלן אחר וכן קטימי על, וכן נערוך ערך קטימי מפרש, שכן הוא הירכא. וזכספר אחר כתוב שבו כטוחא דיק, והמעטיקיס שבו לבתו דרבי יודן, וכמו שכתבנו לעיל [יג] שם שמים על הקרבן. כך לר"ך ומר. ועין בנדרים פ"ק ו, א. ובספר כהנים וקרא [מדינה] פרש"ט ז (ספ"ן ז) ובספרי האזינו ט"א:

בן עזאי אומר בו. כל לפרש טעם אחר על קדימת בראשית ברא לאלהים, שהוא מדרכי הטעה, שדרך בשר ודם להזכיר שמו ואח"כ שבת, פירוש, שכן שררתו וכדמסיק פלן אגוסטלן פלן פראטאטא. שהם מיני שררות ידועים, והוא מקדים שמו בעשותו שמו עיקר כאילו שמו מפורסם מל עממות ויחוס, ושכן השכרה טפל אליו. אבל הקב"ה אינו כן, משהזכיר שברא לרכי עולמו שממנו נמשך שכן שררתו על בריותיו, אח"כ מזכיר שמו שם אלהים. בראשית ברא ואח"כ אלהים, כאילו שמו טפל לשכן שררתו, אף כי גדול ה' והחולל גם מלד עמו. ולפי זה ספרת בן עזאי הפוכה מדרכי יודן, דלרבי יודן טוהר אלהים הוא שם שררה, ולכן עזאי הוא שם עממותו, וזכא מילתא גופא פליגי [וזר הקודש: אגוסטלא. הרומיים קראו לשלטון שלהם קיסר, על שם המושל הראשון כי כן שמו. ולמושל שני קראו אגוסטוס. וטעם המלה מוסוף ומגדל. ועל שמו קראו כן לבאים אחריו, ולאשת הקיסר קראו אוגוסטא ומוסף הערוך ערך אוגוסטלי: פראטאטא. פירוש שלטון (ערוך ערך פרט תשיעין: יג) [וין] תנא רבי שמעון בן יוחאי בו. גם רבי שמעון בר יוחאי כל לפרש טעם אחר על קדימת בראשית ברא לאלהים, לפי שאין ראוי להזכיר השם בתחלת הדבור, כדאזהר לן גבי קרבנות שלא יאמר לה' עולה לאלה עולה לה'. ויליף לה בפורת כהנים ויקרא דנדצה פרש"ט ז, ד) מדכתיב אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. והענין מבוחר על פי מה שכתב בזהר יתרו שהמוליח שם שמים לבטלה על דברי חול פוגם בקדושת השם, ובכלל זה הוא אף המזכיר שם שמים על דבר מלוה, שפוגם בהזכרת שם שמים תחילה, אלא אחר חזיה דבור תחלה. ויליף לה מדכתיב בראשית ברא אלהים, ולא כתיב אלהים ברא בראשית. ומפרש שם שמים על דבר ריקן. ולכן אפילו בהזכרת שם שמים על דבר מלוה אין ראוי להיות מתחלה קודם שום דבור, כיון שכל כל פנים בלתי רגע חוץ כדי דבור מתעורר קדושת שם שמים על דבר ריקן, אף על פי שמסיים דבורו לשם מלוה. וזה שאמר והרי דברים ק"ו, מה אם מי שהוא עתיד להקדים אמרה טורה לא יחול שם שמים להקריב רנה לומר שלא יתחלל שם שמים להזכירו לבטלה בתחלת הדבור, אף על פי שכופו לדבר מלוה. קל וחומר למחריפים ולמגדפים בשם על אחת כמה וכמה שפוגמים בקדושת השם. ולכך ראוי שימחו מן הטעם לגמרי [וזר הקודש:]

(יב) שמעון בן עזאי. עיין תנחומא תשא סוף סימן ט"ו. ש"ל פרשה מ"א ס" ל. מדרש תהלים י"ח. והמעין במדרש תהלים ובתנחומא שם יראה שצמ"ר שם נאמט מאמר זה. והוא מאמר זה בערוך ערך קאטימא, ובערך אגוסטא בניכסא מתוקנת. וכן לר"ך לומר כאן, מלך בשר ודם מזכיר שמו ולבסוף קאטימא עלו. ובטעות נדפס מאמר זה בדברי ר' יודן הנ"ל, וכאן הוא מקומו. ומ"ש שבו הוא פירושו של תיבת קאטימא, שקאטימא כלןן ויוי שבת. והסבון שמאמר על בן עזאי הוא היפך מאמר של עקילוס, שבדברי עקילוס שם אלהים הוא קילוס, ובדברי בן עזאי אלהים הוא שמו:

מסורת המדרש בו. מדרש תהלים מזמור י"ח. ילקוט כאן רמז ב'. תנחומא סדר תשא סימן ט"ז: בו. מדרש דף י'. סדרת כהנים סדר ויקרא פ' ב'. ספרי החזק פסקא פ"ג. ילקוט כאן רמז ג'. וילקוט החזק רמז תתקמ"ב:

אם למקרא ותתן לי כגון ישיעף ויביעף תהעניי ויעתקת תרבינו: (תהלים ח"ג)

באור מהרז"ו אגוסטלי. הערוך ערך אגוסטלי מביאו ולא פירשו. חיה לשון המוסף, אחר בנימין, הרומיים קראו לשלטון שלהם קיסר על שם המושל הראשון, כי שמו. ולמושל שני קראו אוגוסטוס. וטעם המלה מוסוף ומגדל. ועל שמו קראו כן לבאים אחריו. ולאשת הקיסר קראו אוגוסטא. במדרש תהלים מזמור למה ה' תפמוד ברחוק (מזמור י, יתומה אחת נשתיירה לו ז' וכו', עשיית אגוסטא במלכות שאינה עלה, עכ"ל: פראטאטא. זה לשון הערוך ערך פרט ה', ביקרא רבה ופר' אמור ו, ז, ולקחם לבם מה שבו בני המדינה רחוק עשר מיל ילחו פרטויה לקראתו וקלסוה. פירוש שלטון מדינה כלל' פרוסי, עכ"ל:

יג תנא רבי שמעון בן יוחאי: במנין שלא יאמר אדם: לה' עולה, לה' מנחה, לה' שלמים, אלא: עולה לה', מנחה לה', שלמים לה',

וכן היה בן עזאי דורש ועונתך תרבינו, בשר ודם מזכיר שמו ואחר כך מזכיר שבחו כגון פלן פרטאטא. פלן אגוסטלא. ובמדרש רבי תנחומא (תנחומא כי תשא פס"ו) מפרש תיבות הללו פלן קומוס, פלן איפרכוס, פלן אגמון, ובשון יון אגוסטא אדון: [יג] אם מי שהוא עתיד להקדיש. לשם הקדש: אמרה תורה לא יחול שם שמים. אלא על הקרבן. שיאמר תחלה שם קרבן קודם שיזכיר שם שמים, שאם יזכיר שם שמים תחלה ואחר כך יתחרט בו מן הקרבן, ומאלא מזכיר שם שמים לבטלה בתחלת דבריהם: ספר אחר: אבל לאחר שיאמר מנחה תחלה ואחר כך לה' טוב לא יתחרט, שכבר נידר ויודע הקרבן מפיו. עד כאן:

מסורת המדרש בו. מדרש תהלים מזמור י"ח. ילקוט כאן רמז ב'. תנחומא סדר תשא סימן ט"ז: בו. מדרש דף י'. סדרת כהנים סדר ויקרא פ' ב'. ספרי החזק פסקא פ"ג. ילקוט כאן רמז ג'. וילקוט החזק רמז תתקמ"ב:

קדימת בראשית ברא לאלהים, לפי שאין ראוי להזכיר השם בתחלת הדבור, כדאזהר לן גבי קרבנות שלא יאמר לה' עולה לאלה עולה לה'. ויליף לה בפורת כהנים ויקרא דנדצה פרש"ט ז, ד) מדכתיב אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. והענין מבוחר על פי מה שכתב בזהר יתרו שהמוליח שם שמים לבטלה על דברי חול פוגם בקדושת השם, ובכלל זה הוא אף המזכיר שם שמים על דבר מלוה, שפוגם בהזכרת שם שמים תחילה, אלא אחר חזיה דבור תחלה. ויליף לה מדכתיב בראשית ברא אלהים, ולא כתיב אלהים ברא בראשית. ומפרש שם שמים על דבר ריקן. ולכן אפילו בהזכרת שם שמים על דבר מלוה אין ראוי להיות מתחלה קודם שום דבור, כיון שכל כל פנים בלתי רגע חוץ כדי דבור מתעורר קדושת שם שמים על דבר ריקן, אף על פי שמסיים דבורו לשם מלוה. וזה שאמר והרי דברים ק"ו, מה אם מי שהוא עתיד להקדים אמרה טורה לא יחול שם שמים להקריב רנה לומר שלא יתחלל שם שמים להזכירו לבטלה בתחלת הדבור, אף על פי שכופו לדבר מלוה. קל וחומר למחריפים ולמגדפים בשם על אחת כמה וכמה שפוגמים בקדושת השם. ולכך ראוי שימחו מן הטעם לגמרי [וזר הקודש:]

אם למקרא ותתן לי כגון ישיעף ויביעף תהעניי ויעתקת תרבינו: (תהלים ח"ג)

פירוש מהרז"ו הקצר בראשית ברא בדמיון אגוסטלי ופארטאטא, שכל שברא הכל אנו יודעים ומקבלים אלהותו ומלכותו, ואח"כ מזכיר שמו אלהים: (יג) מנין שלא יאמר. פירושו גם כן דבר אחר בראשית ברא אלהים, ולא אמר אלהים ברא בראשית. שלא להתחיל בשם ה' בתחלת הדיבור, ללמדנו שלא נבא לידי הזכרת שם שמים לבטלה מלילה, שאם יתחרט, או שאם ימות אחר שאמר ה' קודם שגמר הדיבור. ומאמר זה בפורת כהנים סדר ויקרא פ' ב'. ספרי האזינו פסוק כי שם ה' אקרא:

מסורת המדרש בו. מדרש תהלים מזמור י"ח. ילקוט כאן רמז ב'. תנחומא סדר תשא סימן ט"ז: בו. מדרש דף י'. סדרת כהנים סדר ויקרא פ' ב'. ספרי החזק פסקא פ"ג. ילקוט כאן רמז ג'. וילקוט החזק רמז תתקמ"ב:

מתחלה פעל בו. מוכס על ראשון ראשון, לאמר שמת הקב"ה נאספה לעילוי ממדת בשר ודם, שבתחילה מתקלס ואח"כ טעה לרכי המדיעות. ואחר כך מפרש שגם בהזכרות השם הוא הפך ממדתו ומפיק ליה מקרא דועטתך תרבינו: ועונתך. גרסיק: אגוסטולי

אשר הנחלים לעשות למענם עניינים שהם לחיקונם. ואם כן התיקון הוא שלהם, ומהם, רק שהוקם על שעל ידי יעשה זאת. עוד זאת, שבעת שאנחנו חפצים להזכירו בשמו, אשר בזה יבדל מאחרים נזכיר בתחילה שמו, כי אנחנו יודעים אותו בעצמותו [שכשמו אינו נבדל מכל אדם, כי הוא אדם כמהום] אף טרם שנדע מטיבו. ואח"כ מזכירים מה שהוא שבזה הוא נבדל מיתר העם, וכאומר שהוא בסוג האדם רק נבדל הוא, שהוא אגוסטלי וכדומה. אבל אצלו יתברך הוא בחיפן, בשני אופנים, הוא אינו מתקלס, ומקבל תועלת מברואיו. שעל ידי זה נאמר שנתגדל עניינו מכאשר היה טרם הבריאה. כי כבודו עומד לעולם, וכן לא נדע לתארו מאומה מצד עצמותו, כי אם מצד פעולתו. ולכן כתב בתחילה בראשית ברא, ואח"כ אלהים. שמהו אנחנו מכירים כבוד אלוהותו יתבר. ועיין ררשל הסודות שם אה

מסורת המדרש כח. ילקוט שמעי רמז ע"ב: כט. ילקוט כאן רמז ג:

אם למקרא דבר אל בני ישראל (אמרת אליהם אני ה' אלהיכם: (ויקרא א:)) כי הגני בראש שמים ותשם ותארץ ותשעה ולא תכרעה תראשנות ולא תשליטה על לב: (ישעיה סח:)) כי כאשר השמים התלשם ותארץ ותשעה אשר אני עשה עמרים לפני ואם ה' בן עמוד וישקם (שם ס"ב):

שינוי גוססאות (וג) לא יחול שם שמים להקריב. ר"ל הגני "שם שמים על הקרבן". וכת"א איתא "אלא על הקרבן" וכן הוא בתורת כהנים שהביא רד"ל: אפילו אותן שכתוב בהן "כי הגני בראש שמים חרשים". כבר הן בראשית מששת ימי בראשית. הדין "הארץ חרשה" אין כתיב כאן, אלא "החרשה". קצת קשה, שהתחיל בשמים וסיים בארץ, וכת"א באמת איתא <חרשים> אין כתיב כאן אלא "החרשים" > וקאי על השמים, וברד"ל ורש"י חייגנו באופן אחר דומה: <שמים חרשים וארץ חרשה" אין כתיב כאן, אלא "השמים חרשים והארץ חרשה" >:

[יח] בשר ודם בונה בנין בוי. דקאי ליה דלת שמים וארץ מיצעי ליה, דהא חכמי לא היו מקדמת דנא לרמוז עליהן בה' הידיעה. לכן אמרו את השמים שעלו במחשבה כבר, נבראו בלא שנוי (מזר הקודש): בשעה שהבנין. אם נדמנו לו חלקי הבנין והמקום כפופ, אז יוכל להגזיה הבנין כרצונו, ואם לאו יקלר מלמעלה. אבל הקב"ה ביכולתו המחולט כאשר שיער במחשבתו הקדומה כביכול כן החל וכן גמרו: כבר הם בראים. והיינו כזכר מתעבה, ולא כפועל, וגמר בריאתו יהיה לעתיד (מזר הקודש): הדין הוא דבתיב בי כאשר השמים חרשים

תלמוד לומר (ויקרא א. ב.) "קרבן לה", ונהרי דברים קל וחומר: ומה אם מי שהוא עתיד להקדיש, אמה תורה לא יחול שם שמים להקריב, המהרפים והמגדפים והעובדים עבודה זרה על אמת במה וכמה שיימחו מן העולם, רבנן אמרין: בשר ודם בונה בנין, בשעה שהבנין עולה בידו הוא מרחיב ועולה ואם לאו מרחיב מלמטה ומיצר מלמעלה. אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא [א.א.] "את השמים", שמים שעלו במחשבה, [שם] "ונאת הארץ", ארץ שעלתה במחשבה, כ"רוב הונא בשם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אמר: אפילו אותן שכתוב בהן (ישעיה סח, יז) "כי הגני בראש שמים חרשים", כבר הן בראים ומי בראשית, הדין הוא דבתיב (שם ס, כב) "כי באשר השמים חרשים והארץ חרשה", "ארץ חרשה" אין כתיב כאן, אלא "החרשה":

יד ב"רבי ישמעאל שאל את רבי עקיבא, אמר לו: בשביל שמששת את נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה, אבין ורקין מיעוטיין, אתין וגמין רבויין, הדין [א.א.] "את" דבתיב הכא מה הוא,

ר"ט

הוא מקלרו מלמעלה: אבל הקבי"ה אינו כן. שלא קלר ולא רחייב, אלא כמו שעלה דעתו מחלה: כי כאשר שמים חרשים אין כתיב כאן אלא חרשים. שנתקדשו כבר מששת ימי בראשית: [יד] הדין הוא דבתיב הכא. את השמים ואת הארץ:

פירוש מהרז"ו הקצר

המוחלט כאשר שיער במחשבתו הקדומה, כביכול כן החל וכן גמרו: הארץ חרשה אין כתיב כאן. כאן חסר, וזילקוט כאן הגירסא כי כאשר שמים חרשים אין כתיב כאן, אלא השמים חרשים. וארץ חרשה אין כתיב כאן, אלא הארץ חרשה ומסיים זילקוט ישעיה פסוק זה הדא הוא דכתיב בראשית ברא אלהים את השמים שמים שעלו במחשבה, ואת הארץ שעלתה במחשבה, וכמ"ל בדברי רבנן. כי א"ע"פ שכתוב בישעיה ס"ה כי הגני בראש שמים חרשים וארץ חרשה, משמע שעתיד לברא ולא ברא. אנו למדים על פי מדה י"ז שכתוב שם בישעיה ס"ו השמים חרשים והארץ חרשה, אולם שכבר נבראו ומרמזים בכורה כן כמה שכתב את השמים ואת הארץ, וכמ"ל:

מתנות בהנהגה

[לעמוד חזר צו, ומרחיב למטה ומילר למעלה: שעלו במחשבה. ולא חזר בו מהתחלתו הראשונה: אלא החרשה. עם ס"ל הידיעה, משמע הארץ הנבראת שכבר וכן השמים:

אשר הנחלים

שיתחדש עוד לעתיד לבוא אינה סותרת להבריאה שהיא עתה עד, שיהא שייך לומר כי עתיד לסתור זאת ולבראות שמים חרשים שלא היה בתחילת המחשבה לא כן, כי אם שעתה המה בכח ולא יצאו עורגה לפועל, אבל היה תחילה במחשבתו יתברך שיהיה בעת הבריאה על אופן ההוא. או באורו, כמו שהזכרתי בהקדמה שבתחילת הבריאה טרם החטא היה העולם על המחכנות כמו שיהיה לעתיד לבוא. זהו שאמר כבר הם בראים, ולא אמר שעלו במחשבה. והוא יותר נכון:

ידי משה

[וג] והרי דברים קל וחומר וכו' המחרפים והמגדפים על אחת כמה וכמה ושימחו מן העולם. הקשו כל המחברים מליה לנעוץ זה שימחו מן העולם. ומילר האילו והזכיר קלנס על שם שם רשעים ידבק. אבל לי נראה שזכי קאמר, מה אם לכתולה לא נכתב אלהים קודם בראשית, לפי שאינו ראוי להזכיר השם קודם המעשה, כמו בעולה תולמים, קל וחומר המחרפים והמגדפים אשר נזכרים האורכו ע"כ זקנים לזיף את הסורה ולכתוב אלהים בראשית, להזכיר את השם קודם המעשה, וגרמו שחיס רמות, להזכיר השם קודם המעשה, וגם גרמו שאזכרו למחוק בתורה נזכרים, על אחת כמה וכמה שימחו מן העולם מדה כנגד מדה. ודוק: שמים שעלו במחשבה. פירוש, שקאי על המעשה שכתוב בהם בראים, ולא אמר שעלו במחשבה. והוא יותר נכון:

חידושי הרד"ל המחרפים ומגדפים והעובדים עבודת כובעים. היינו כזכר אטם שהחלו לקרות בשם ה' לזכרים עלהם כמו שכתב הרמב"ם בחבורו (הל' עבודת כוכבים פ"א.) והוא גרוע יסר מן המחרפים ומגדפים והיינו למסיים על אחת כמה וכמה שימחו מן העולם. למה לומר כזכר האבול שנמחו מן הארץ. ונחמה שם, מדה כנגד מדה שנעמו בשם הקדוש וזר המבול השלימו חסא דור אטם, כמו שכתבתי בלוקוטס (הגהות על הרמב"ם פ"ט כמיעוט דשמים: והארץ חרשה שמים חרשים והארץ חרשה אין כתיב כאן אלא הארץ חרשה. כן הוא זילקוט (בראשית רמז ו) וכן לר"ך לומר, וזילקוט ישעיה רמז טק"ב מסיים כאן לא לעיל, דלת השמים שמים שעלו במחשבה ואת הארץ שעלתה במחשבה גם הן נכללו בבריאת שמים וארץ הראשונים ועיין לקמן פ"ב ופ"ד פרשה ל"ג:

חידושי הרש"י [וג] אפילו אותן ב"י שמים חרשים וגו' כבר הן כן לר"ך לומר: שמים חרשים והארץ חרשה אין כתיב כאן אלא השמים חרשים והארץ חרשה. כן הוא זילקוט ישעיה רמז טק"ב:

באור מהר"י"פ [וג] לא יחול שם שמים להקריב. הכי גרסתי בתורת כהנים ויקרא דנדבה פ"ש פ"ד. לא יחול שם שמים אלא על הקרבן:

[וג] יחיל. פירוש כמו יתחיל. שלא יתחיל בהזכרת השם שמה יתחרט בתוך כדי דבור הקרבן, או יסתפק, ונמלא שהוליה שם שמים לנפלה קל וחומר וכו': ואם לאו. שרואה שאם ירחיב כך ועלה, לא יוכל לא כן אצלו יתברך. ומפרשי רבנן עוד, אפילו השמים חרשה

אמורי יושר

[וג] שמים שעלו במחשבה. דייקו השמים בה"ל הידיעה. אולם השמים שעלו במחשבה לא פתחו ולא יסרו. ר' הובא אמר שאה רמז אל שמים חרשים. וזה את הארץ נבראת מחלה. וחילי אולי לנברת זולתן פרשה י"ב וסימן י"ז כל שיש בשמים וזכרן ברייתו מהארץ, ונברת הללו היו דהתכלית הם ישרא, והארץ קדמה, והפסוק לא יקשה כדארץ, לנמד שזקולין הם לפניו יתברך. וכתיב רכב (הרמב"ם בתורה נזכרים) פ"ח כי אף על פי שאמר הבריאה הם מוכרחים שיהיה יחד, לא ינעם מפני זה בשם הבריאה הבראת א' ה' כפינו עלמו. כראשית שנברא הלכ קודם הביעים, והגידים קודם העלמות:

שמים חרשים לפי ששמים וארץ חרשים שיהיו לעתיד שמה תאמר האילו וראה

חידושי הרד"ל
 [טו] ממקום שהמקרא מסייע לביאור שמואי הנכסין לעיל דבעם בית שמאי וביה הלל קריתו כמו שכתב האמת כהונה ובמדרש שמואל פ"ג ט"ז ע"ז נהיטו כמו דקאמר רבי יהודה אף דין מסייע ביה שכתב רבי מקרא אחר והיינו דקאמר שמקרא זה עלמנו ראייה לביה הלל

באור מהרז"ו
 [טו] ואחר כך הארץ ע"י מנוח כהנה ע"י לט"ו בויקרא רבה פ"ג לו (ס"ט) וס' בבראשית המלך הוה, ע"י ס' כ:

ורע אברהם

וארץ היה אמריה וקשה למה לא נכתב אמריה גבייה, אלא על כרחי כפירוש מהרז"ל וקשה אם כן הארץ תפנה תפנה אמריה גבי אור, אלא על כרחי שאור נברא ממקום בית המקדש שעת מינה שששול קודם לאור, ואם כן רחוי המקדש משכן כלים ראשונה, ומאי טעמא פתח נבראשית וקשה, למה כפל הקשית, ונראה עליו שהיה סברא לומר שרנה התורה, ודוק, וזה פירוש רש"י אמר רבי יצחק לא היה הבורה לרד"ל להחיל אלא מהחודש היה לכתב שהא' משה, להורות שיש להקדים הארון כמו שהקדים בריאת האור לעולם, רק שמתקשה אם כן למה לא פתח באור, וקל להבין, ונראה לי רמז על מה שזכרנו על בגלגל היסוד ויעת. לפי דעתה נמדרש ילקוט שמעוני (תהלים רמז ס"ט) ב"ר ע"ז, י' שור קוב מחומר ע"ז אשר יאמר הוסי' ביה ה' יראה, מתחלה בריאת העולם עשה הקד"ש לו סוכה במקום בית המקדש, כמה דאמ' אמר וסוכה תהיה לל' ויחס, וזה שאמר בגלגל היסוד, פירוש בריאת המקדש היתה בשעת הבריאה, וקל להבין:

(טו) [כא] בית שמאי ובית הלל בר'. שאלו מולאים בתורה פסוקים שמקדימים בריאת שמים לארץ, ופסוקים אחרים מקדימים ארץ לשמים, ופליגי בהכרעה: שמים נבראו תחלה. היינו כיום ראשון, ואח"כ הארץ כיום שלישי, כמו שכתוב ותרעה היצבה, ובית הלל סברי ארץ נבראשון ושמים בשני יהי רקיפ. וכן הוא בירושלמי (ריש פ"ב דתנינה): **דאינון אמרין השמים נבראו תחלה, ואחר כך נבראת הארץ, שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. משל כן לר"ך לומר (מתנות כהונה): אינפירורין.** פירוש שרפרף, הוא הכסא שמשמין תחת רגלי הגדולים בשעה שיושבין על הכסא. ורעה לומר שלחיות שרפרף לנורן הכסא וטפל לו, ארץ רחוי להקדימו לכסא, דמיי למאן דליה ליה ביסא ופרעא לביסא עבד ויפה חולא. ורש"י פירש כסא עשוי תחלה, ולפי גובה הכסא מתקן שרפרף: כך אמר הקב"ה השמים בסאי וגו'. וכיון דקרא קרי ליה כסא והדום, משמע שנהג בהם כדרך חומנות: אח"כ בנה את העליונים. וכיון דמלינו דקרא קרי לארץ יסוד, כדכתיב לפניו הארץ יסדה. וקרי לשמים עליונה, כדכתיב הבונה בשמים מעליותיו, משמע שנהג בהם כמעשה חומנות תחלה היסוד אח"כ העליונה: **מסלקין אותו. דומין דברי ב"ש:**

טו יבית שמאי ובית הלל, בית שמאי אומרים: השמים נבראו תחלה ואחר כך נבראת הארץ, ובית הלל אומרים: הארץ נבראת תחלה ואחר כך השמים, אלו מביאין טעם לדבריהם, על דעתיהון דבית שמאי דאינון אמרין השמים נבראו תחלה ואחר כך הארץ, משל למלך שעשה לו כסא ומשעשאו עשה אינפירורין שלו, כך אמר הקדוש ברוך הוא (ישעיה טו, א) "השמים בסאי והארץ הדום רגלי וגו' ", ועל דעתיהון דבית הלל דאינון אמרין הארץ נבראת תחלה ואחר כך השמים, משל למלך שפונה פלטיין משפנה את הפתחותים אחר כך בנה את העליונים, כך (לקמן ב' ד) "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים", יאמר רבי יהודה בר אילעי: אף דין קרא מסייע לבית הלל, (תהלים ק"ב) "לפניהם הארץ יסדה", ואחר כך (שם) "ומעשה ידיו שמים", אמר רבי חנין: ממקום שהמקרא מסייע לבית שמאי משם בית הלל מסלקין אותו,

[טו] משל למלך שעשה כסא ומשעשאו עשה אינפירורין שלו. פירוש שרפרף שלו, כמו (שמות כד, י) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליה, ומתרגמין בירושלמי אפיפירון דליה:

בזה השי"ת כו' כמלך שיושב על כסאו בשמים, ותחת רגליו הארץ הדום להשיג על העולם ולהגהינו. וא"כ הפסוקים שכתוב בהם שמים תחלה, הם דוקא, וצ"ה מכריעים מפסוק הבונה בשמים מעליותיו ואגודתו על ארץ יסדה. כן הוא בתנינה שם. ובירושלמי הגירסא מפסוק אף ידי יסדה הארץ וימיני טפחה שמים, שהארץ דמיון יסוד הבנין, והשמים דמיון עליה, ובנוהג שבעולם, תחלה עושים היסוד ובית התחתון, ואח"כ העליון. כדמיון מלך שצונה לו פלטיין במדינה, להשתקף עם בני המדינה, ולדור צו להשיג עליהם. כך השי"ת עם העולם, להשרות צו שכינתו כביכול. וא"כ הפסוק שמקדים צו הארץ הוא דוקא. וצ"ל שום ספק אשר שני הדרכים אמת, אלו ואלו דברי אלהים חיים. שיש ענינים שדומים לפלטיין ובית, לנורן שכינתו יסדה. ויש ענינים שדומים לכסא והדום, אלא שהם נעלמים מהשגתנו. וכאן במדרש חסר פסוק המכריע של בית הלל. ומבואר בד' פסוקים הבונה בשמים וגו'. אף ידי יסדה ארץ וגו' כ"מ' בגמרא דילן ובירושלמי הג"ל. וכן מפסוק לפניו הארץ יסדה וגו', ומפסוק לנטוע שמים וליסוד ארץ: לפניהם הארץ יסדה. מכאן ראייה לדברי בית הלל לצד תיבת יסד שלפניו, ומתחלה היה הארץ ואחר כך השמים. ועוד ראייה מתיבת יסדה, בדמיון יסוד ככ"ל:

פירוש מהרז"ו הקצר

(טו) בית שמאי ובית הלל. פירוש דבר אחר בראשית ברא, וכ"ל טעם פלוגתאם, שיש פסוקים בתורה שמקדימים השמים לארץ, כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. וכדומה הרבה. ויש פסוקים שמקדימים הארץ לשמים, כמו ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. וכדומה הרבה. והיינו שני כפוזים מכחישים מדה ט"ו. ופליגי בפסוק השלישי המכריע, דבית שמאי מכריעים מפסוק השמים כסאי. וכדומה, בדמיון כסא ושרפרף. ובית הלל

(טו) בית שמאי ובית הלל. פיינ חגיגה י"ב א'. ירושלמי חגיגה פרק ב' סוף הלכה א'. ויקרא רבה ריש פר' ל"ז. פ"א ריש פרק י"ח. ועיין שם בחושן אחר. וטעם פלוגתאם, שאלו מולאים בתורה פסוקים רבים סותרים זה את זה. יש פסוקים מקדימים בריאת שמים לארץ, כמו בראשית ברא וכו', ויכולו השמים והארץ, אלה תולדות השמים והארץ. ובנביאים, הבונה בשמים מעליותיו, ואגודתו על ארץ יסדה, בורא שמים וטוסייהם, ורקט הארץ וגו'. ובכפוזים, טעם שמים כריעה וגו', יסד ארץ. ובפסוקים אחרים מקדים ארץ לשמים, ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. ובנביאים, אף ידי יסדה ארץ, וימיני טפחה שמים. ובכפוזים, לפניו הארץ יסדה, ומעשה ידיו שמים. וכל פסוקים אלו מכחישים זה את זה, ולריכים הכרעה. ופליגי בהכרעה, וריעה פסוק השלישי המכריע. ומה שאמר ב"ש אומרים שמים נבראו תחלה. היינו כיום ראשון, ואח"כ הארץ כיום שלישי. כמ"ס ותרעה היצבה. ובית הלל סברי ארץ נבראשון ושמים בשני. יהי רקיפ וכן הוא בירושלמי הג"ל, ולקמן פר' י"ב סימן ה' בביאור. ושיניהם מכריעים מנוהג שבעולם. ומלאו מרומם בפסוק כל אחד כפי דעתו. ועיין מה שכתבתי לעיל סימן ח'. ובית שמאי סוברים שפסוק השמים בסאי וגו' מכריע. וכן פסוק ה' בשמים הכין כסאו, וכן פסוק בשמים כסאו עיניו יחוו. שדמו בריאת שמים לענין כסא והדום. הרי שדעת השי"ת ללמדנו שענין בריאת שמים וארץ היו בצופן כסא והדום. ובנוהג שבעולם עושין תחלה כסא ואח"כ הדום. שנהג

טו יבית שמאי ובית הלל, בית שמאי אומרים: השמים נבראו תחלה ואחר כך נבראת הארץ, ובית הלל אומרים: הארץ נבראת תחלה ואחר כך השמים, אלו מביאין טעם לדבריהם, על דעתיהון דבית שמאי דאינון אמרין השמים נבראו תחלה ואחר כך הארץ, משל למלך שעשה לו כסא ומשעשאו עשה אינפירורין שלו, כך אמר הקדוש ברוך הוא (ישעיה טו, א) "השמים בסאי והארץ הדום רגלי וגו' ", ועל דעתיהון דבית הלל דאינון אמרין הארץ נבראת תחלה ואחר כך השמים, משל למלך שפונה פלטיין משפנה את הפתחותים אחר כך בנה את העליונים, כך (לקמן ב' ד) "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים", יאמר רבי יהודה בר אילעי: אף דין קרא מסייע לבית הלל, (תהלים ק"ב) "לפניהם הארץ יסדה", ואחר כך (שם) "ומעשה ידיו שמים", אמר רבי חנין: ממקום שהמקרא מסייע לבית שמאי משם בית הלל מסלקין אותו,

[טו] משל למלך שעשה כסא ומשעשאו עשה אינפירורין שלו. פירוש שרפרף שלו, כמו (שמות כד, י) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליה, ומתרגמין בירושלמי אפיפירון דליה:

בזה השי"ת כו' כמלך שיושב על כסאו בשמים, ותחת רגליו הארץ הדום להשיג על העולם ולהגהינו. וא"כ הפסוקים שכתוב בהם שמים תחלה, הם דוקא, וצ"ה מכריעים מפסוק הבונה בשמים מעליותיו ואגודתו על ארץ יסדה. כן הוא בתנינה שם. ובירושלמי הגירסא מפסוק אף ידי יסדה הארץ וימיני טפחה שמים, שהארץ דמיון יסוד הבנין, והשמים דמיון עליה, ובנוהג שבעולם, תחלה עושים היסוד ובית התחתון, ואח"כ העליון. כדמיון מלך שצונה לו פלטיין במדינה, להשתקף עם בני המדינה, ולדור צו להשיג עליהם. כך השי"ת עם העולם, להשרות צו שכינתו כביכול. וא"כ הפסוק שמקדים צו הארץ הוא דוקא. וצ"ל שום ספק אשר שני הדרכים אמת, אלו ואלו דברי אלהים חיים. שיש ענינים שדומים לפלטיין ובית, לנורן שכינתו יסדה. ויש ענינים שדומים לכסא והדום, אלא שהם נעלמים מהשגתנו. וכאן במדרש חסר פסוק המכריע של בית הלל. ומבואר בד' פסוקים הבונה בשמים וגו'. אף ידי יסדה ארץ וגו' כ"מ' בגמרא דילן ובירושלמי הג"ל. וכן מפסוק לפניו הארץ יסדה וגו', ומפסוק לנטוע שמים וליסוד ארץ: לפניהם הארץ יסדה. מכאן ראייה לדברי בית הלל לצד תיבת יסד שלפניו, ומתחלה היה הארץ ואחר כך השמים. ועוד ראייה מתיבת יסדה, בדמיון יסוד ככ"ל:

פירוש מהרז"ו הקצר

(טו) בית שמאי ובית הלל. פירוש דבר אחר בראשית ברא, וכ"ל טעם פלוגתאם, שיש פסוקים בתורה שמקדימים השמים לארץ, כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. וכדומה הרבה. ויש פסוקים שמקדימים הארץ לשמים, כמו ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. וכדומה הרבה. והיינו שני כפוזים מכחישים מדה ט"ו. ופליגי בפסוק השלישי המכריע, דבית שמאי מכריעים מפסוק השמים כסאי. וכדומה, בדמיון כסא ושרפרף. ובית הלל

מתנות בחוה"מ

שמשימין תחת רגלי המלכים בשעה שיושבין על הכסא. ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (שמות כד, י) תרגום יונתן אפיפירון דרגליו. ועיין בפ"י הר"ש בפרק ט"ז דמסכת כלים: שמקרא מסייע גרסינן סלקין אותו. דומין דברי בית שמאי:

מסורת המדרש
 לג. מכלתא פרשה לג. אגדת שמואל פ"ג פ"ג א' ילקוט יעשה רמז ט"ב לד. תנינה י"ב ירושלמי שם פ' ב' ה' א':

אם למקרא

פסוקא מו פה אסור ה' השמים פסאי והארץ הדום רגלי א' יד בית אשר תבנו לי ויא' זה מקום קבועותי: (ישעיה מ"א) אלה תולדות השמים והארץ בהתקיים ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים: (בראשית ב"ד) לפניו הארץ יסדה ומעשה ידיו שמים: (תהלים קכ"ב)

שינוי נוסחאות

(טו) השמים נבראו תחלה ואחר כך הארץ. מ"כ מוסף אחרי זה "שנאמר בראשית ברא אלהים" (או אולי הגהתו שייכת אחר דברי בית שמאי לעיל):

חידושי הר"ל ולשכלול הארץ קדמה. עיקר פירוש שכלול הוא יסוד, סך מתורגם לשון יסוד כהנהגה וימת שכלול והיינו דכתיב לשון יסוד בכל הוי קראי דמוכח דארץ קדמה וכן קרא דביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. פירוש עשות היינו מיקון וגמר הדבר. ובהמשך דקח המטות כהנהגה כהנהגה אלא כאלפס וכסויה. היינו אלפסין ערומים דכתיב ל"ב ח לפירוש רבינו תם בחושפם שם ה"ה אלפסין. והראב"ד כפירוש לעדיות, ט"ח ע"ס:

באר מהר"פ ולשכלול הארץ קדמה כלידת חופי. תרגום משכלול כפארס: אם ברעת אבא וכו'. מלשון הליקוט (בראשית ר"ד) ומלשון אגריפין דשמאל (פרשה ה), ומלשון ר"ע על המדרש, משמע דרבי אלעזר ב"ר לטיע לרבי שמעון אבי. ק"ל שהלשון דחוק ליישבו על חופן זה:

אמרי יושר לשיכלול ויכירום הארץ קדמה, שנאמר אלה תולדות השמים והארץ כהנהגה, הגה הקדים כבחינה שמים: ביום עשות ארץ ושמים. לעשיה ומיקון הקדים ארץ: כאלפס וכסויה. היינו קדמת המרכיב ועיגולה, שנאמר קורא אני עליהם יעמדו יחדיו. והאחרים יבראו ואינה אלא יחד במטלה, שניהם שקולים. אי נמי שמדוד כגמבר עליהם הקב"ה ולא נמתה: למה פעמים מקדים. דהא אף אם יקדים בכל מקום שמים לארץ, למד אני שאלה היה כן אלא כאלפס וכסויה, וכמו שנאמר קורא אני עליהם יעמדו יחדיו:

והארץ היתה. כבר היתה, דמדהוה בני ליה כשיאמר והארץ תהו ובהו, וקאמר היתה, משמע דהכי קאמר והארץ הלזו כבר היתה כבראש קודם לשמים הנכרז (יפה תואר): ולשכלול. ויכולו תרגום חזקוני ואשכללנו היינו הולאת תולדותיהם זהו גמר מלאכתן, הארץ קדמה דביום ג' כתיב מדשא הארץ, ואילו מאורות שהן תולדות שמים לא היו עד יום ר': אגא אמרי טעמא. לדברי רבי יוחנן: ביום עשות. עשות הוא לשון מיקון ועשיה וסכלול: אבות העולם. בית שמאי ובי"ט הלל קראו אבות העולם, משום שבתחלת הבריאה אמר הקב"ה נעשה אדם כללמנו. היבט נעשה טעריקון נמלך עם שמאי הלל, שהם כלל כל נשמות הגדיקים, וכן הן ממש אבות העולם. שמאי בשמאל המרכזה, הלל בימין המרכזה (מגלה עמוקות אופן ע"ד): אלא כאלפס וכסויה ששניהם נבראו בזמן אחד. ולא קדם זה לזה, אלא כאלפס וכסויה העוקים בדפוס כאחד בעת עשייתן. ואחר עשייתן נחטקין במגרה (הראב"ד פ"ב דעדות משנה ה'): אם ברעת אבא. יחא מה שפעמים מקדים זה לזה, להגיד ששניהם שקולים כאחד ושניהם כאחד נבראו (מסתובב כהנהגה). משמע דרבי אלעזר ב"ר לפרש ולטיע למה שאמר רבי שמעון, וט"ח מה שכתבתי בענין שאל לחלוק: שמים לארץ אלא מלמד ברי. שניהם עיקרים הכרחיים בקיום הדבר, וכל אחד שלם בעצמו ולא יתכן בלעדו, וא"כ אינו טפל:

לפרש ולטיע למה שאמר רבי שמעון, וט"ח מה שכתבתי בענין שאל לחלוק: שמים לארץ אלא מלמד ברי. שניהם עיקרים הכרחיים בקיום הדבר, וכל אחד שלם בעצמו ולא יתכן בלעדו, וא"כ אינו טפל:

רש"י

שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסויה. כאלפס שפושן אווה עם כסויו יחד: אמר רבי אלעזר בר (צדוק) [שמעון]. שמעתי אם בדברי אבא, הוי למקרא כלל מקום שמזכירם להזכירם יחד, כגם שמזכירם אהם במקרא שאמר קורא אני

פירוש מהר"ו הקצר

כבר היתה. קודם בריאת שמים. דלם כפשוטו שהיתה תוהו ובוהו, א"כ היבט היתה מיותר, שהרי כבר הודיע כתיבת בראשית, שמדבר בראשית הבריאה מה היה. או שהיה לו לומר, ובארץ היתה תוהו ובוהו. שהרי מאחר שנבראת הארץ והטעם. א"כ אינה תוהו בעלמא. על כן דרש והארץ היתה שהארץ בעלמא היתה קודם השמים: ולשכלול. פירוש לגמר ומיקון ועיטור ותטובה. וכמו שאמר לקמן פר' ד' סימן ב' דרב סוכר שמה שכתוב יהי רקיע, יחזק הרקיע.

מתנות בהנהגה

בבר היתה. כלומר, כבר נבראת. והכי גרסינן לקמן בויקרא רבה פרשה ל"ו סימן א' אגא אמרי טעמא. לדברי רבי יוחנן: ביום עשות וגו'. דייק מדכתיב קודם לזה ויכולו השמים וגו', וסמך ליה אלה תולדות השמים והארץ ביום עשות ה' וגו'. ופירוש, ויכולו נסתכל הוי, שהארץ נסתכלה תחלה: כאלפס וכסויה. שהאומן עושה אותם

נחמד למראה

[טו] אם ברעת אבא. קושיא הוא. אם כדברי אבא, הוה ליה בכל מקום להזכירם בסדר אחד, שמים תחלה ואחר כך הארץ. ואין לומר דהוה לחינה שהשמים נבראו תחלה. זה אינו, מדכתיב קורא אני עליהם יעמדו יחדיו. שגם מיהו צבת אחת נבראו, והא דהקדים שמים תחלה, כיון שנבראו בימין, והארץ בשמאל, וימין חשוב בשמאל. אבל עכשיו שמקדים פעם זה ופעם זה, להורות בל ששניהם שקולים כאחד, ולא שנבראו יחדיו, כמו שמינו שפעמים מקדים האבות זה לזה להורות שקולים זה כזה, ולא נבראו כאחד, הכי נמי גבי שמים וארץ, אף

אשר הנחלים

ומטבעו להמשך אחר חכמתו יתברך ומעשיו הטבעיים. והבן. ודעת רבי שמעון בר יוחאי שאינו שייך להביא ראיה מטבע הנוסחה בנו,

כאלפס וכסויה. שהיוצר של כלי חרס, עושה תחלה הכלי עגולה ואסומה חלולה, ואחר כך תופך החלק עליון של הכלי, ומתקן ממנה הכיסוי. הרי שגטעו יחד ואלפס הוא של חרס. וכמ"ש עדיות פרק ב' אלפסין חורגיות. וכן הוא בבבליה דף ל"ב, וכמ"ש שבת מ"ב.

ול"ע אינה רמו י"ט לרש"י שהיה בדמיון אלפס וכסויה. ואפשר יתכן לומר שדורש מתיבת טפחה. שהיה ליה למימר כוונה שמים או עשפה, וכדומה. על כן דורש טפחה מלשון טפוח וכמו שאמר סוף שבת ופקקו את המאור בטפית, וכן זמורה שקשורה בטפית. וזהו על פי מדת ממעל, וכמו שהכריעונו בית שמאי מתיבת כסא, ובי"ט הלל מתיבת יסדס, ומתיבת הנוגה. כן הכריע רש"י מתיבת טפה שהיו בדמיון עשית טפית ואלפס וכסויה. שאין לורד להקדים זה לזה, שיכול לעשותה יחד: אם ברעת אבא דבשלמא לרעת בית שמאי ובי"ט הלל שהכריעו ללד אחד, שבמקום אחד דווקא, ובמקום אחר לאו דווקא, אך לרש"י נכתבו כל הפסוקים שלא בדקדוק, ומה מלמדנו בזה. על כן

אבא, למה פעמים שהוא מקדים ארץ לשמים ופעמים שהוא מקדים שמים לארץ, ל"א לא מלמד ששניהן שקולים זה בזה.

עליהם יעמדו יחדו. אלא מדאשכחן שפעמים מקדים ארץ לשמים, ופעמים שמים לארץ. מינו ששניהם שקולים זה בזה. כלומר, חשובים בשוה. אף כן, מה הכתוב לומר קורא אני עליהם יעמדו יחדו, לא בל ללמדך שבראש כאלפס

שהחיות ושכלל ותיקן הרקיע בשני. אך שכלול הארץ היה ביום א'. וזהו ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. וכן בכל מקום שמקדים הארץ, היינו לענין מיקון ושכלול: פעמים שמקדים ארץ. ואלל הצרחה ומשה ויהושע וטורים וכיבוד אז ואם אמר בכל מקום וכו', וכאן אמר פעמים. כי אלל בריאת שמים וארץ יש הרבה פסוקים בצלופח זה. והרבה פסוקים בצלופח זה. על כן אמר פעמים כו' ופעמים וכו'. אך אלל כל האחרים הל' מקדים תמיד בצלופח אחד,

צבת אחת, וכן פירש הראב"ד בפרק ב' דמסכת עדיות: הכי גרסינן בירושלמי (רפ"ב דמגינה) וזויהקרא רבה לו, (א) ובמדרש שמואל (פר' ה): אם ברעת שאמר אבא פעמים ברי. פירוש, היחא מה שפעמים מקדים זה לזה, להגיד ששניהן שקולים כאחד, ושניהם כאחד נבראו. אכן בליקוט שטיה (רמו תקיף. וכאן רמו ד) גרס כמו כן, ויש לישבו:

על פי דכתיב יעמדו יחדיו בל ללמד שקולים זה כזה. וכן משמע נמי בויקרא רבה (פר' לו, א) עיין ע"ס. ובעל מתנות כהונה פירש בצלופח אחר. ויש רמו לשני פירושים אלו בפירש"י: ששלושתן שקולים. היינו לענין חביבות לפני המקום ברוך הוא, ובחסידות. אבל במעלה משמע שבנחומא (פ' מקץ) שכל אחד גדול מאביו, ודימו לאברהם לשדה הנמרס, וליצחק לנורע, וליעקב לעומד בקמה. ולקמן (פר' עו, א) קראו ליעקב בחיר שצאבות: ששניהם שקולים. היינו לענין שאר מעלות, אבל לענין נבואה הרי זמור ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ולקמן עו, א':

ידומה, כי העולם השפל החומרי איננה נחשבת בעיני ה', מול עולם הגלגלים אשר הם חיים משכילים. ומכל שכן בערך העולם העליון

מסורת המדרש לה. מדרש שמואל רש פרשה ה'. ליקוט כן. וליקוט ישפיה רמו ע"א: לו. מכלתא פרשה ב'. פתומא סדר בל סי' ה':

אם למקרא

והארץ היתה תוהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מתהפף על פני המים: (בראשית א: 1-9)

ענין יוסף

[טו] אם ברעת אבא. יחא מה שפעמים מקדים זה לזה, להגיד ששניהם שקולים כאחד ושניהם כאחד נבראו (מסתובב כהנהגה). משמע דרבי אלעזר ב"ר לטיע לרבי שמעון אבי. ק"ל שהלשון דחוק ליישבו על חופן זה:

שינוי נוסחאות

אם ברעת אבא. מ"כ גורס "אם ברעת שאמר אבא" וכן הוא ב"א: למה פעמים שהוא מקדים ארץ לשמים. מ"ב מוזק תיבת "למה":

חידושי הר"ל
 אבל אמרו חכמים
 דאב קודם בוי.
 ומכל מקום שניהם
 שקולין כנגדו.
 כדלמדין
 דקדושין ל, ב.

וזכרתי את בריתי וגו'. ואף את בריתי יחזק ואף את בריתי
 אברהם אזכור: מלמד ששלושתם בוי. שזממהו לפני השי"ת
 שקולים, והיינו בלדקות וחסידות, אבל זידיעה וזבואה פשוט שכל
 אחד גדול מאביו: הוא אהרן ומשה בוי. היינו ג"כ בלדקות
 וחסידות, אבל משה גדול יותר מאד
 זכצואה: ויהושע בן נון מגיד
 בוי. היינו ג"כ בלדקות וחסידות,
 אבל יהושע מלך וזביא, מה שאין
 כן כלל: תיראו מגיד ששניהם.
 שמטע כבוד שניהם שזין על הבן,
 ואם מדמה לו מלות שניהם כאחד,
 מקדים איזה שירצה. אבל אמרו
 חכמים שמלוא להקדים לאב, שהוא
 ואמו חייבים בכבודו, אבל אם
 נפגשה פשיטא שחזר הדין לאממו
 ויקדים למי שירצה:

בְּכָל מְקוֹם הוּא מְקַדֵּים אֲבִרְהֵם לְיִצְחָק
וְיַעֲקֹב, וּבְמְקוֹם אֶחָד הוּא אוֹמֵר (ויקרא
כו, מב) "וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְגו' "
מְלֻמֵּד שְׁשָׁלֶשְׁתֵּן שְׁקוּלִין זֶה בְּזֶה,
בְּכָל מְקוֹם הוּא מְקַדֵּים מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן,
וּבְמְקוֹם אֶחָד הוּא אוֹמֵר (שמות ו, כו)
"הוּא אֶהְרֵן וּמֹשֶׁה", מְלֻמֵּד שְׁשֵׁנִיָּהוּ
שְׁקוּלִין זֶה בְּזֶה, בְּכָל מְקוֹם הוּא מְקַדֵּים
יְהוֹשֻׁעַ לְבָלָב, וּבְמְקוֹם אֶחָד הוּא אוֹמֵר
(במדבר לב, יב) "בְּלִמְתִּי בָלָב בֶּן יִפְנֶה הַקְּנֹזִי
וְיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן", מְגִיד שְׁשֵׁנִיָּהוּ שְׁקוּלִין זֶה בְּזֶה, בְּכָל מְקוֹם הוּא
מְקַדֵּים תּוֹרִין לְבִנְיָ יוֹנָה, וּבְמְקוֹם אֶחָד הוּא אוֹמֵר (ויקרא יב, ו) "וּבֶן
יוֹנָה או תר לְחַטָּאת" מְגִיד שְׁשֵׁנִיָּהוּ שְׁקוּלִין זֶה בְּזֶה, בְּכָל מְקוֹם הוּא מְקַדֵּים בִּיבּוֹד אָב לְאָם,
וּבְמְקוֹם אֶחָד הוּא אוֹמֵר (שם יט, ג) "אִישׁ אָמוּ וְאָבִיו תִּירָאוּ", מְגִיד שְׁשֵׁנִיָּהוּ שְׁקוּלִין זֶה בְּזֶה,
לְיֹאבֵל אָמְרוּ חֲכָמִים הָאָב קוֹדֵם לְאָם, מְפָנִי שֶׁהוּא וְאָמוּ חַיִּיבִין בְּכַבּוֹד אָבִיו, בְּכָל מְקוֹם הוּא
מְקַדֵּים בְּרִיאַת שְׁמוֹם לְאַרְץ, וּבְמְקוֹם אֶחָד הוּא אוֹמֵר בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם,
מְגִיד שְׁשֵׁנִיָּהוּ שְׁקוּלִין זֶה בְּזֶה:

מסורת המדרש
 לו. קדושין דף ל"א:

אם למקרא
 וזכרתי את בריתי את בריתי
 יעקוב ואף את בריתי
 יצחק ואף את בריתי
 אברהם ואיך והארץ
 אומר:
 (ויקרא כו: מב)
 הוא אהרן והמשה
 אשר אמר ה' להם
 הוציא את בני
 ישראל אל סֵעֵר
 המצרים על צבאָתָם:
 (שמות ו: כו)
 בקמי קלב בן נון
 הקטני יהושע בן נון
 כי מלאו אחריו ה':
 (במדבר לב: יב)
 ובמלאות ימי סנהדרה
 לבן או לבת פביא
 פבש בן שניו לעלה
 וכן יונה או תר
 לחטאת אל פתח
 אהל מועד אל חמתן:
 (ויקרא יב: ו)
 איש אמו ואביו
 תיראו ואת שקותי
 תשמרו ואני ה'
 אלהיכם:
 (שם יט: ג)

שינוי גוסחאות
 הוא מקדים מיבד
 אב לאם. מ"כ מגיה
 "...כיבוד אב לכיבוד
 אב":

דורש, שכל ללמדנו ששניהם שקולים, שאם היה כתוב תמיד בזוין
 אחד. היינו אומרים על שהוא העיקר והחשוב על כן הקדימו,
 והשיי ספף על כן פעמים מקדים שמים ופעמים ארץ, להורות
 ששניהם שקולים. ופירושו של חכמה שקולים אין הכוונה שהם
 דומים ממע, כי אין יתכן לדמות
 הארץ העטורה והגשמיית. להשיט
 הספיריים והרוחניים. והארץ כל
 בריותיה אין להם קיום, וכולם
 מתים וכלים, ובריות שמים קיימים
 לעולם. וכמבואר בהדיא פר' ב'
 סימן ס'. אך הענין כמו שכתרתי
 כבר בספרי מדרש תנאים מדה
 י"ט, שכל שני פעמים ששניהם
 מיקרים, אפילו אם האחד גדול
 והאחר קטן, רק שניהם הכרחיים
 בקיום הדבר, נקראו שקולים אף
 שאינם שוים. רק שכל אחד שלם
 בעצמו ולא יתכן צלעהו, ואם כן
 אינו ספף:

מקדים ארץ לשמים, ופעמים הוא מקדים שמים לארץ. אלא ללמד
 ששניהם שקולין זה כזה, ונבראו ביחד, ולפיכך רואה אני את
 דברי אבא:

רש"י

וכסויה. כאותו כלי שהאומן עושה אותה וכסויה כבת אחת.
 אלא ללמד ששניהם שקולים זה כזה. ואם כדעת שאמר אבא,
 ששניהם לא נבראו אלא כאילנא וכסויה, למה פעמים הוא

פירוש מהר"י הקצר

רק במקום אחד שינה, ומה תבין ודעת ש"ש בסוף הענין כאן בכל
 מקום מקדים בריאת שמים לארץ. זה ל"ע וסותר מה שאמר תולה
 פעמים כו'. וזכירתי גורם גם בסוף הענין פעמים שמקדים
 שמים וכו'. ומה שכלל מאמר של שמים וארץ עוד הפעם, הוא
 מפני שכל המאמר בכל מקום הוא מקדים, הוא העתקה ממקום

מתנות כהונה

הכי גרסינן בויק"ר פרשה ל"ז (סימן א): ביבוד אב לכיבוד אם:

נחמד למראה

שקולים. ששניהם שוים, והיינו בכבוד ומורא. ומכל מקום מעלת
 האב על האם, שהיא והוא חייבין בכבוד האב וכן מלינו כמה דברים
 יש לאב מה שאין באם, כמו בהפטר נדרים, ולמכור בתי קטנה, ולקדש
 בתי קטנה, ולהדיר בתי בניזיר, ועוד כמה דברים:

אשר הנחלים

סותרת לרברי אביו, אבל במקום שיש סחירה לדעת אביו, אז האב
 קודם. מפני שגם היא מחויבת לשמוע בקול בעלה. ואם כן היא סותרת
 לדין תורה, ואם כן הבן אינו מחויב לשמוע בקולה לעשות שלא
 כמצות התורה, כמו שאמר (תור"כ ריש קדושים) יכול אפילו אומר לו
 חלל שבת כו' תלמוד לומר את שבתותי תשמרו:

ענין יוסף

שקולים הם. מכל מקום גדלה מעלת משה מאד שאמר לו הקב"ה ראה נספך
 אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך. ויש לומר דנקט קראו הוא אהרן ומשה,
 משום דסמיך למאי דכתיב הם המדברים דלענין הדבור אהרן טיקר, ומשום הכי
 הקדים ואמר הוא אהרן ומשה, ובסוף הוא אומר הוא משה ואהרן, לומר ששניהם
 שוים (גמל קדושים. עין גם בארץ):

בכל מקום הוא מקדים משה לאהרן בוי. בקרא כתיב אהרן ומשה אשר
 אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על זבואתם הם המדברים אל
 פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים הוא משה ואהרן. והמדרש
 אמר לומר שקולים הם, אך עדיין לריבין למודעי ומכל מקום היה ליה לומר הוא
 משה ואהרן ברישא, ואחר כך לימא הוא אהרן ומשה, והגם ולענין ליאת מצרים